

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 2 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου



ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παρασκευόπουλος Γεώργιος
Πολυπροπούντου Σταυρούλα
Μπαστιά Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Πολυπολιτισμικότητα στη σχολική μονάδα. Αντιλήψεις των μαθητών για τους αλλοδαπούς

Μαρίνος Παρασκευόπουλος, Αγγελική Μπίλια,
Πηνελόπη Παρασκευοπούλου

doi: [10.12681/edusc.350](https://doi.org/10.12681/edusc.350)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παρασκευόπουλος Μ., Μπίλια Α., & Παρασκευοπούλου Π. (2016). Πολυπολιτισμικότητα στη σχολική μονάδα. Αντιλήψεις των μαθητών για τους αλλοδαπούς. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 1143–1154. <https://doi.org/10.12681/edusc.350>

Πολυπολιτισμικότητα στη σχολική μονάδα. Αντιλήψεις των μαθητών για τους αλλοδαπούς

Παρασκευόπουλος Μαρίνος
Phd, Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ70

Μπίλια Αγγελική
Msc, Διευθύντρια Σχολείου Α/θμιας Εκπ/σης

Παρασκευοπούλου Πηνελόπη
Msc, Εκπαιδευτικός ΠΕ60

Περίληψη

Ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας και το παιδαγωγικό πλαίσιο που σχετικά αναπτύσσεται στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση ενισχύει το διάλογο αναφορικά με την διαπολιτισμική αγωγή και την εκπαίδευση των εθνοπολιτιστικά διαφορετικών μαθητών. Στο πλαίσιο αυτής της ερευνητικής προσέγγισης διερευνάται η πρόσληψη των μαθητών της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου για τους αλλοδαπούς. Η βαθύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά προσλαμβάνουν τον «άλλο», δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αποδόμηση ξενοφοβικών και ρατσιστικών αντιλήψεων και για την προώθηση της διαπολιτισμικής συνεργασίας, και επικοινωνίας στο χώρο του σχολείου.

Λέξεις κλειδιά: διαπολιτισμικότητα, κοινωνικές αναπαραστάσεις, αλλοδαποί μαθητές, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Εισαγωγή

Η ραγδαία αλλαγή στα δημογραφικά στοιχεία και στον χαρακτήρα των σχολείων τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας λόγω της εισαγωγής ενός μεγάλου αριθμού μαθητών με διαφορετική εθνοπολιτισμική προέλευση, κάνει επιτακτική την ανάγκη για διερεύνηση του τρόπου που οργανώνεται – σχηματοποιείται η αναπαράσταση των μαθητών για τους αλλοδαπούς. Η γνώση του τρόπου που προσλαμβάνεται ο διαφορετικός μαθητής θα οδηγήσει στη διαμόρφωση νέων βάσεων στην κοινωνική, παιδαγωγική και ψυχολογική αντιμετώπιση των γηγενών και αλλοδαπών μαθητών όπως επίσης και στη χάραξη μιας εκπαιδευτικής πολιτικής στην κατεύθυνση της αναγνώρισης και του σεβασμού της ετερότητας.

Με αφετηρία τις θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας, και ειδικότερα τη θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων, διερευνώνται οι απόψεις των μαθητών για τους αλλοδαπούς, στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής συγκρότησης των σχολείων της Α/θμιας Εκπαίδευσης και της συνύπαρξης μαθητών από διαφορετικές χώρες – προελεύσεις μέσα στη σχολική τάξη. Σύμφωνα με τον Doise (2005), οι αναπαραστάσεις είναι συστήματα κατανόησης και ερμηνείας του κοινωνικού περιβάλλοντος, οι οποίες παρεμβαίνουν στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ατόμων και των ομάδων. Αποτελούν προϊόν συλλογικής αλληλεπίδρασης στα πλαίσια μιας επικοινωνιακής διαδικασίας, όπου τα άτομα εκτίθενται στις μαζικές επικοινωνίες, συναλλάσσονται και, τελικά, από κοινού οικοδομούν τα στοιχεία της κοινωνικής αναπαράστασης. Το σύνολο αυτών των στοιχείων, που συνδέονται με ένα κοινωνικό αντικείμενο, αποτελούν το περιεχόμενο της αναπαράστασής του, διατηρούν σχέσεις μεταξύ τους και χαρακτηρίζονται από τη δομή τους, από τον τρόπο δηλαδή με τον

οποίο οργανώνονται. Ο λόγος που δικαιολογεί το σχηματισμό μιας αναπαράστασης για ένα αντικείμενο, είναι η κοινωνική του χρησιμότητα και αξία (Moliner, 2002). Από την άποψη αυτή, η είσοδος των αλλοδαπών στην ελληνική πραγματικότητα αποτελεί ένα γεγονός με σημαντικό κοινωνικό αντίκτυπο. Την αναπαράσταση τη μοιράζεται μια συγκεκριμένη ομάδα ανάλογα με κάποια χαρακτηριστικά που την διακρίνουν (πολιτισμικά, ταξικά, εθνικά, ηλικιακά, φύλου, κ.λπ.) και η συναίνεση των στοιχείων που την αποτελούν καθορίζεται από την ομοιογένεια της ομάδας και τις θέσεις των ατόμων σε σχέση με το αναπαριστώμενο αντικείμενο. Στην περίπτωση της έρευνάς μας, η ομάδα που μας ενδιαφέρει είναι τα παιδιά του Δημοτικού σχολείου, ειδικότερα των δυο τελευταίων τάξεων.

Ο Moscovici (2001), σημειώνει ότι, οι διαφορετικές ιδέες, τα διαφορετικά ήθη και οι αντιλήψεις, σε πρώτη φάση, θεωρούνται ξένα, άγνωστα και δε θέλει κανείς να τα δεχτεί εύκολα. Όταν όμως τα άτομα και οι ομάδες δεν μπορούν να αποφύγουν την επαφή με το νέο (άτομα, αντιλήψεις, συμπεριφορές) και πρέπει να πάρουν θέση, τότε πρέπει να εντάξουν το άγνωστο σε ένα γνωστό και οικείο σύστημα αξιολόγησης, ώστε να νοιώσουν πιο άνετα με αυτό. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την διαδικασία της «*αρχής της οικειότητας*», η οποία αν δε λειτουργούσε, σύμφωνα με τον Moscovici, κανένας πολιτισμός δε θα είχε να ωφεληθεί κάτι από τη δημιουργία και την επικοινωνία μιας αναπαράστασης.

Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις, συντίθενται από ένα σταθερό κεντρικό πυρήνα, που καθορίζει τη σημασία τους και την εσωτερική τους οργάνωση, και από ένα περιφερειακό σύστημα, που βρίσκεται σε άμεση σχέση με τον κεντρικό πυρήνα και οργανώνεται γύρω από αυτόν (Abric, 2001). Σύμφωνα με τη θεωρία του κεντρικού πυρήνα, τα κεντρικά στοιχεία αναφέρονται στις σημασίες που τα άτομα συλλογικά αποδίδουν στο αντικείμενο που αναπαριστούν. Αντίστοιχα τα περιφερειακά στοιχεία προκύπτουν στη βάση των εμπειριών κάθε ατόμου, αλλά υπακούουν σε μια κοινή λογική της ομάδας και ερμηνεύονται με βάση τα κοινά στοιχεία του πυρήνα. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έχουν δυο διαστάσεις, την περιγραφική και τη συναισθηματική (Moliner, 2002).

Προκειμένου να διερευνήσουμε-μελετήσουμε λοιπόν μια αναπαράσταση και να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τις σημασίες που μια ομάδα αποδίδει σε ένα αντικείμενο, είναι σημαντικό να διακρίνουμε από ένα σύνολο τοποθετήσεων και απόψεων οι οποίες αφορούν το αντικείμενο, τα στοιχεία εκείνα που ανήκουν στον κεντρικό πυρήνα. Στη βάση αυτής της αντίληψης, η μελέτη μιας αναπαράστασης συνίσταται στην αναγνώριση, από το σύνολο των απόψεων και πεποιθήσεων που σχετίζονται με ένα αντικείμενο, των στοιχείων που ανήκουν στον πυρήνα. Έτσι, πέρα από την ποικιλία των λόγων, μπορούμε να κατανοήσουμε και τις σημασίες που η ομάδα αποδίδει στα αναπαραστασιακά αντικείμενα.

Στο πλαίσιο αυτό αναμένεται ότι τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στον πυρήνα της αναπαράστασης των παιδιών για τους αλλοδαπούς αφορούν κυρίως τις απόψεις τους που έχουν διαμορφωθεί από την επιρροή των Μέσων Ενημέρωσης και της επαφής που έχουν με τους συμμαθητές τους άλλης καταγωγής στο σχολείο ή ενήλικες γείτονες στην καθημερινή τους ζωή. Ως ένα νέο σε εξέλιξη φαινόμενο η μαζική και ραγδαία εισαγωγή αλλοδαπών από πολλές διαφορετικές χώρες του κόσμου στη χώρα μας, που δυναμικά επηρεάζει και τη διαδικασία της Εκπαίδευσης συντελεί στη μεταλλαγή της κοινωνικής αναπαράστασης των παιδιών για τους αλλοδαπούς. Στις προϋπάρχουσες θέσεις και αντιλήψεις των παιδιών, προστίθενται νέα στοιχεία που διαμορφώνουν την καινούρια αναπαράσταση του αντικειμένου, εμπλουτίζοντάς το με νέα χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τον Moliner, (2001) το ενδιαφέρον για την μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων σχετίζεται άμεσα με την περίοδο κατά την οποία

θα θελήσουμε να τις μελετήσουμε, αφού για κάθε φάση της εξέλιξης των αναπαραστάσεων ταιριάζουν διαφορετικές στρατηγικές και διαφορετικά εργαλεία. Στην περίπτωση που διερευνάται, η κοινωνική αναπαράσταση, βρίσκεται στη φάση της ανάπτυξης όπου οι ζυμώσεις και αλληλεπιδράσεις είναι έντονες και χαρακτηρίζονται από μια δυναμική συλλογική επικοινωνία. Τα παιδιά καλούνται να αντιμετωπίσουν τη νέα αυτή πραγματικότητα στα «συλλογικά» πλαίσια της σχολικής κοινότητας και υπό το καθεστώς της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Δημιουργούν τις αναπαραστάσεις τους κάτω από μια δραστήρια αλληλεπίδραση με το περιβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκονται. Από την άποψη αυτή, είναι φανερό ότι οι αναπαραστάσεις συνιστούν αναπόσπαστο μέρος των πράξεων μέσα στις οποίες εμπλέκονται. Οι πηγές που επηρεάζουν τη γένεση των αναπαραστάσεων είναι πολλαπλές (όπως κοινωνικές και ιδεολογικές, ασυνείδητες, συναισθηματικές, γνωστικές κλπ.).

Όσον αφορά στη δική μας έρευνα, για τους αλλοδαπούς, υπάρχει ένα σύνολο πληροφοριών τις οποίες μπορεί λίγο ή πολύ να έχουν στη διάθεση τους οι μαθητές, από το άμεσο (οικογενειακό, φιλικό) ή έμμεσο (ΜΜΕ, Τύπος) περιβάλλον. Οι μαθητές επικεντρώνουν την προσοχή τους σε μερικές πλευρές της παρουσίας των αλλοδαπών (π.χ. ήθη και έθιμα, χρώμα, θρησκεία, γλώσσα, συμπεριφορά), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το αντικείμενο δεν έχει άλλες, αφού η προσήλωση ενός ατόμου ή μιας ομάδας σε ορισμένα χαρακτηριστικά του αντικειμένου μεταβάλλεται σύμφωνα με το ενδιαφέρον, το βαθμό εμπλοκής και τους προσανατολισμούς του υποκειμένου. Τέλος, οι μαθητές καλούνται να τοποθετηθούν, να εκφράσουν τη γνώμη τους για ένα γεγονός όπως είναι η παρουσία αλλοδαπών στην καθημερινότητα τους και η συνύπαρξή τους. Η διαφοροποίηση στις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις ομάδες αντανακλούν και στον τρόπο που αυτές δομούν το περιεχόμενο και τον αξιολογικό προσανατολισμό των αντίστοιχων αναπαραστάσεων. Από την άλλη μεριά, οι αλλαγές που συμβαίνουν στις κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν στην ουσία τους αλλαγές που συμβαίνουν στον πολιτισμικό κόσμο μιας ομάδας. Έτσι, η επιστημονική γνώση μετατρέπεται σε κοινή γνώση και καταφέρνει να γίνει μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, της σκέψης μας και μετουσιώνεται σε καθημερινές πρακτικές (Moscovici, 2001).

Διαδικασία της έρευνας

Στο πλαίσιο μιας ευρύτερης έρευνας με αντικείμενο τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης όπως διαμορφώνεται σήμερα, διερευνάμε την Κοινωνική Αναπαράσταση των παιδιών για τους αλλοδαπούς. Συγκεκριμένα μέσα από μια ερώτηση ανοικτού τύπου ελέγχουμε την πρόσληψη των παιδιών για τους αλλοδαπούς και εξετάζουμε το περιεχόμενο και τη δομή της κοινωνικής τους αναπαράστασης.

Οι συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν 307 μαθητές, ηλικίας 10-12 ετών, οι οποίοι φοιτούν στην Ε΄ 48,5% (149) και στην ΣΤ΄ 51,5% (158) τάξη του Δημοτικού σχολείου, σε ποσοστό 46,9% (144) είναι αγόρια και 53,1% (163) κορίτσια. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε Δημοτικά σχολεία του λεκανοπεδίου Αττικής, κατά το διάστημα από τον Ιανουάριο έως τον Μάρτιο του 2012. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε από τα παιδιά μέσα στις τάξεις που φοιτούν, κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματός τους.

Περιεχόμενο και δομή της Αναπαράστασης του Η/Υ

Σύμφωνα με τη δομική προσέγγιση των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων, (Abric, 1995), αυτές συντίθενται από ένα σταθερό κεντρικό πυρήνα, που καθορίζει τη σημασία τους και την εσωτερική τους οργάνωση, και από ένα περιφερειακό σύστημα, που βρίσκεται σε άμεση σχέση με τον κεντρικό πυρήνα, ενώ σύμφωνα με τον Moliner (2002), οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έχουν δυο διαστάσεις, την περιγραφική και τη συναισθηματική.

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζουμε στη συνέχεια αφορούν το περιεχόμενο και τη δομή της αναπαράστασης των μαθητών για τους αλλοδαπούς και προκύπτουν από την επεξεργασία της σχετικής ερώτησης του ερωτηματολογίου.

Περιεχόμενο της αναπαράστασης του αλλοδαπού

Ζητήθηκε από τα παιδιά, να γράψουν τις δυο πρώτες λέξεις που τους έρχονταν στο μυαλό ακούγοντας τη λέξη «αλλοδαπός». Στον **Πίνακα 1** εγγράφονται, κατά φθίνουσα σειρά συχνότητας, οι λέξεις που οριοθετούν το περιεχόμενο της πρόσληψης των παιδιών για τη λέξη ερέθισμα «αλλοδαπός».

Πίνακας 1: Συνολική συχνότητα παραγομένων λέξεων και μέσος όρος κατάταξης (N=307)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ	1 ^η επιλογή	2 ^η επιλογή	Σύνολο	Μ.Ο. ΚΑΤΑΤΑΞΗΣ
ΞΕΝΟΣ	71	56	127	1,44
ΛΥΠΗ	28	29	57	1,51
ΦΟΒΟΣ	30	26	56	1,46
ΑΛΛΗ ΧΩΡΑ	6	11	17	1,65
ΚΛΕΦΤΗΣ	8	8	16	1,5
ΜΑΥΡΟΣ	7	7	14	1,5
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	11	3	14	1,21
ΣΤΕΝΟΧΩΡΙΑ	2	12	14	1,86
ΧΑΡΑ	7	7	14	1,5
ΦΙΛΙΑ	5	8	13	1,61
ΑΓΑΠΗ	5	6	11	1,54
ΑΜΗΧΑΝΙΑ	1	10	11	1,9
ΑΝΘΡΩΠΟΣ	8	3	11	1,27
ΠΑΚΙΣΤΑΝΟΣ	7	4	11	1,36
ΑΝΤΙΠΑΘΕΙΑ	3	7	10	1,7
ΠΕΡΙΕΡΓΕΙΑ	2	8	10	1,8
ΤΙΠΟΤΑ	2	8	10	1,8
ΑΣΧΗΜΑ	5	4	9	1,44
ΦΙΛΟΣ	6	3	9	1,33
ΑΛΒΑΝΟΣ	6	2	8	1,25
ΓΥΦΤΟΣ	4	3	7	1,43
ΚΑΤΩΤΕΡΟΣ	1	6	7	1,86
ΣΥΜΠΟΝΙΑ	3	4	7	1,57

ΦΤΩΧΟΣ	6	1	7	1,14
ΑΛΛΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	5	1	6	1,67
ΚΑΚΟΣ	3	3	6	1,5
ΜΗ ΕΛΛΗΝΑΣ	3	3	6	1,5
ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ	5	1	6	1,67
ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ	6		6	1
ΑΛΛΗ ΓΛΩΣΣΑ	4	1	5	1,2
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	1	4	5	1,8
ΜΙΣΟΣ	2	3	5	1,6
ΠΑΡΑΝΟΜΟΣ	1	4	5	1,8
ΑΛΛΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	2	2	4	1,5
ΒΙΑ	2	2	4	1,5
ΙΣΟΣ	2	2	4	1,5
ΚΑΚΙΑ		4	4	2
ΠΡΟΣΦΥΓΑΣ	4		4	1
ΣΕΒΑΣΜΟΣ	1	3	4	1,75
ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ	2	2	4	1,5
ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΟ	3	1	4	1,25
ΝΤΡΟΠΗ		3	3	2
ΤΡΟΜΟΣ		3	3	2
ΑΓΝΩΣΤΟΣ		2	2	2
ΑΠΕΙΛΗ	2		2	1
ΔΙΚΑΙΩΜΑ	1	1	2	1,5
ΠΑΡΑΞΕΝΑ		2	2	2
ΠΟΝΟΣ		2	2	2
ΤΑΛΑΙΠΩΡΗΜΕΝΟΣ	2		2	1
ΤΟΥΡΚΟΣ		2	2	2
ΦΑΝΑΡΙΑ	2		2	1
ΑΓΡΙΟΣ	1		1	1
ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ		1	1	2
ΑΝΕΡΓΟΣ		1	1	2
ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΜΟΣ	1		1	1
ΑΠΟΦΥΓΗ		1	1	2
ΑΣΤΕΓΟΣ	1		1	1
ΒΙΑΣΤΗΣ		1	1	2
ΒΟΥΛΓΑΡΟΣ		1	1	2
ΒΡΩΜΙΑΡΗΣ	1		1	1
ΔΥΣΤΥΧΙΑ		1	1	2
ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ	1		1	1

ΕΞΩ	1		1	1
ΖΗΤΙΑΝΟΣ	1		1	1
ΘΑΝΑΤΟΣ		1	1	2
ΘΛΙΨΗ	1		1	2
ΚΟΡΟΙΔΙΑ		1	1	2
ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ	1		1	1
ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ		1	1	2

Από την επεξεργασία των δεδομένων, παρατηρούμε ότι οι ερωτώμενοι προσλαμβάνουν τον «αλλοδαπό» με λέξεις οι οποίες κυρίως αφορούν σε:

- Στοιχεία τα οποία παραπέμπουν σε χαρακτηριστικά που συνθέτουν την εθνική ταυτότητα μιας ομάδας ανθρώπων: *«άλλη χώρα, άλλος πολιτισμός, άλλη γλώσσα, άλλη θρησκεία»*
- Στοιχεία που περιγράφουν τον «άλλο» που δεν είναι έλληνας: *«ξένος, μετανάστης, πρόσφυγας, άγνωστος, μη έλληνας»* και ταυτόχρονα τον διαφοροποιούν από τους γηγενείς.
- Στοιχεία που επικεντρώνουν σε συγκεκριμένες εθνικότητες αλλοδαπών: *«Αλβανός, Πακιστανός, Τούρκος, Βούλγαρος»*.
- Στοιχεία που συνδέουν την εικόνα του αλλοδαπού με υποτιμητικές στερεοτυπικές προσλήψεις: *«μαύρος, γύφτος, κατώτερος, φτωχός, άνεργος, άστεγος, ζητιάνος, βρωμιάρης, ταλαιπωρημένος, άγριος, κακός, βιαστής, κλέφτης, παράνομος»*. (επιθετικοί προσδιορισμοί)
- Στοιχεία που περιγράφουν τα αρνητικά συναισθήματα που συσχετίζονται με τους αλλοδαπούς: *«φόβος, στενοχώρια, μίσος, αντιπάθεια, άσχημα, τρόμος, απειλή, βία, κακία, ρατσισμός, έξω, θάνατος, ξενοφοβία»*.
- Στοιχεία που περιγράφουν τα θετικά συναισθήματα που συσχετίζονται με τους αλλοδαπούς: *«χαρά, φιλία, αγάπη, συμπόνια, συμπάθεια, σεβασμός, κατανόηση, φίλος, ίσος, άνθρωπος, φιλοξενία, συναρπαστικό, δικαίωμα, αντιρατσισμός»*.
- Στοιχεία που περιγράφουν την σύγχυση των συναισθημάτων των παιδιών για τους αλλοδαπούς και ότι δεν έχουν απόλυτα διαμορφωμένη πρόσληψη: *«αμηχανία, περιέργεια, παράξενα, αδιαφορία, αποφυγή, τίποτα, πόνος, δυστυχία, εγκατάλειψη, θλίψη, λύπη, μελαγχολία, κοροϊδία, ντροπή, φανάρια»*.

Αναφορικά με την πρόσληψη του αλλοδαπού διαπιστώνουμε ότι η λέξη «ξένος» αναφέρεται περισσότερο από κάθε άλλη. Γενικότερα, οι λέξεις που περιγράφουν τα στοιχεία τα οποία συγκροτούν την έννοια της εθνικής ταυτότητας και που διαφοροποιούν τους «άλλους» από τους έλληνες συγκεντρώνουν υψηλότερες συχνότητες. Ο αλλοδαπός συγκεκριμενοποιείται με αναφορές σε εθνικότητες που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο πληθυσμό στις περιοχές που έγινε η έρευνα. Αναφορικά με τα συναισθήματα που δηλώνουν τα παιδιά, κυρίαρχο εμφανίζεται το συναίσθημα του «φόβου» για τους άγνωστους «ξένους», ανάμικτο όμως με το συναίσθημα της «λύπης» πιθανόν για τις συνθήκες στις οποίες ένα μεγάλο ποσοστό από αυτούς παρουσιάζεται να διαβιεί. Η ποικιλία των αναφορών των εκφράσεων και των χαρακτηριστικών που αποδίδονται στους αλλοδαπούς αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό τις επιδράσεις και τις επιρροές που τα ΜΜΕ κυρίως ασκούν στα παιδιά, μέσα από την παρουσίαση των ειδήσεων και των διάφορων ενημερωτικών εκπομπών, από την ενημέρωση που έχουν σχετικά από το οικογενειακό τους περιβάλλον, αλλά αποδίδουν και την πραγματική εμπειρία των παιδιών από τις σχέσεις τους με αλλοδαπούς μαθητές στο σχολείο και την επαφή τους με αλλοδαπούς

στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο της γειτονιάς τους. Οι αντικρουόμενες αναφορές και τα συναισθήματα που δηλώνουν τα παιδιά για τους αλλοδαπούς δείχνουν ότι η αναπαράσταση τους δεν έχει ξεκάθαρα και απόλυτα χαρακτηριστικά αλλά συνεχώς διαμορφώνεται παράλληλα με την εξέλιξη του φαινομένου της αυξανόμενης εγκατάστασης πληθυσμών από πολλές διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς του κόσμου στην χώρα μας.

Δομή της αναπαράστασης

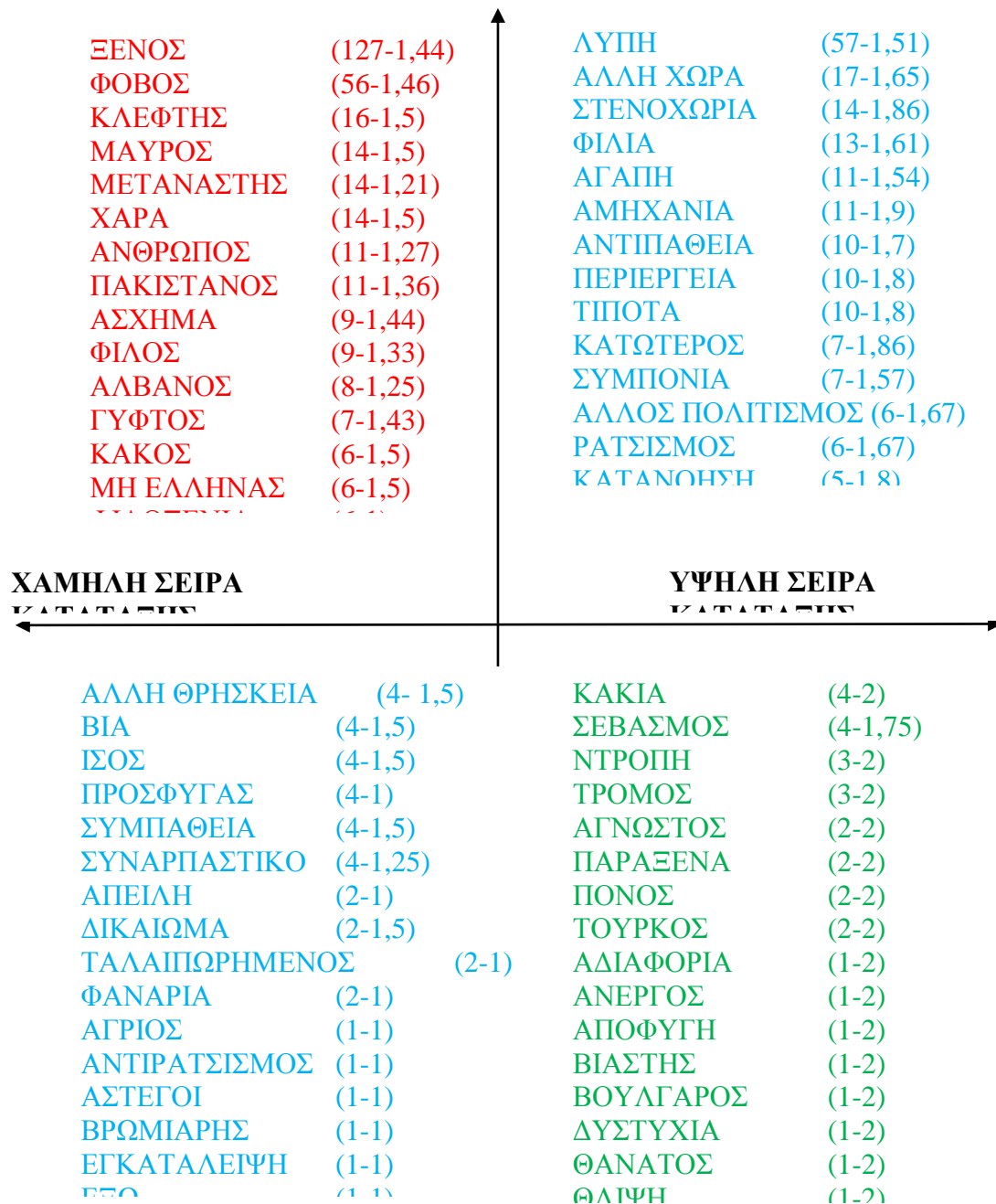
Με βάση τη διάμεσο της συχνότητας των λέξεων και τη διάμεσο του μέσου όρου κατάταξης στη συσχέτιση, βρίσκουμε τη δομή των στοιχείων που συνθέτουν την αναπαράσταση του αλλοδαπού. Σύμφωνα με το δομικό μοντέλο της αναπαράστασης (Vergès, 1996) τα στοιχεία που εμφανίζονται με υψηλή συχνότητα και χαμηλή σειρά κατάταξης αποτελούν τον *κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης*, ενώ τα στοιχεία με χαμηλή συχνότητα και υψηλή σειρά κατάταξης αποτελούν την *περιφέρεια της αναπαράστασης*. Τα υπόλοιπα στοιχεία της συσχέτισης, δηλαδή αυτά που εμφανίζονται με υψηλή συχνότητα και υψηλή σειρά κατάταξης ή χαμηλή συχνότητα και χαμηλή σειρά κατάταξης, αποτελούν τις ζώνες περιφέρειας στην αναπαράσταση και χαρακτηρίζονται ως δυναμικές ζώνες αλλαγής. Το **Διάγραμμα 1** απεικονίζει, σ' αυτή τη βάση, τη δομή της κοινωνικής αναπαράστασης του αλλοδαπού.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο *κεντρικός πυρήνας της αναπαράστασης* αποτελείται από τις πιο συχνές απαντήσεις οι οποίες κατέχουν, επιπλέον, τις πρώτες θέσεις μεταξύ των δυο συνολικά επιλογών των συμμετεχόντων. Όσο για τα στοιχεία της περιφέρειας, αυτά βρίσκονται σε άμεση σχέση με τον πυρήνα -ο οποίος τα προσδιορίζει και καθορίζει τη σημασία τους-, προσδίδοντάς του συγκεκριμένες διαστάσεις και λεπτομέρειες.

Από την ανάγνωση του **Διαγράμματος 1** παρατηρούμε ότι στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης των μαθητών για τους αλλοδαπούς, η λέξη που αναφέρεται συχνότερα (127 φορές) είναι η λέξη «ξένος», η οποία μαζί με τις αναφορές «μη έλληνας, μετανάστης, άλλη γλώσσα» ορίζουν την διαφορετική προέλευση που αποδίδεται στους αλλοδαπούς.

Τα στοιχεία «Αλβανός, Πακιστανός» προσδιορίζουν την προέλευση των περισσότερων ξένων που τα παιδιά περισσότερο από άλλες συναντούν είτε στο σχολείο είτε στη γειτονιά που ζουν. Οι αναφορές «μαύρος, κλέφτης, γύφτος, κακός, φτωχός» είναι επιθετικοί προσδιορισμοί που στερεοτυπικά σχεδόν αποδίδονται στους αλλοδαπούς και δίνουν το πλαίσιο της περιθωριακής τοποθέτησης τους σε σχέση με τις αποδεκτές νόρμες μιας κοινωνίας περί εθνικής ομοιογένειας. Στον συναισθηματικό τομέα της αναπαράστασης των παιδιών για τους αλλοδαπούς ως κυρίαρχο συναίσθημα εμφανίζεται ο «φόβος», λέξη που επίσης αναφέρεται πάρα πολύ συχνά. Εκτός όμως από τα αρνητικά χαρακτηριστικά που κυριαρχούν στις αναφορές του κεντρικού πυρήνα της αναπαράστασης, υπάρχουν και τα στοιχεία «χαρά, φίλος, άνθρωπος, φιλοξενία» που φανερώνουν την θετική εικόνα της πρόσληψης των παιδιών για τους «άλλους» και την θετική προδιάθεση και προοπτική αποδοχής του «διαφορετικού» μέσα από την ενημέρωση, την γνωριμία και βέβαια από την εκπαιδευτική διαδικασία και τις προσαρμογές που χρειάζονται στα αναλυτικά προγράμματα και τις παιδαγωγικές πρακτικές.

ΥΨΗΛΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ



ΧΑΜΗΛΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ

Διάγραμμα 1: Δομή της αναπαράστασης του αλλοδαπού (N=307)

Στα περιφερειακά περιγραφικά στοιχεία της αναπαράστασης, τα οποία συσχετίζονται με τα στοιχεία του κεντρικού πυρήνα, διακρίνουμε στοιχεία που συναντάμε και στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης και πιο συγκεκριμένα η έννοια, «ξένος» του κεντρικού πυρήνα προσδιορίζεται από τις αναφορές «άγνωστος, Τούρκος, Βούλγαρος», ενώ οι αναφορές «άνεργος, βιαστής, δυστυχία, πόνος», παραπέμπουν στα αρνητικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους αλλοδαπούς. Οι

αναφορές «*ξеноφοβία, τρόμος, κακία*» ενισχύουν το στοιχείο «*ξένος*» του κεντρικού πυρήνα. Τα στοιχεία «*σεβασμός, ντροπή, θλίψη, αδιαφορία, παράξενα, αποφυγή*» ως στοιχεία της συναισθηματικής διάστασης της αναπαράστασης φανερώνουν τη δυσκολία των παιδιών να εκφράσουν τι νοιώθουν.

Στις ζώνες περιφέρειας, οι αναφορές «*άλλη χώρα, άλλος πολιτισμός, πρόσφυγας*» προσδιορίζουν τις αναφορές του κεντρικού πυρήνα για τα χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας. Συναντάμε επίσης τις αναφορές «*κατώτερος, παράνομος, ζητιάνος, βρωμιάρης, άστεγος, φανάρια, εγκατάλειψη, άγριος*» που ενισχύουν τη διάσταση της στερεοτυπικής αρνητικής απόδοσης χαρακτηριστικών που υπάρχει και στον κεντρικό πυρήνα, ενώ οι αναφορές «*βία, απειλή, έξω, ρατσισμός, μισός, αντιπάθεια*» ενισχύουν την διάσταση της ξενοφοβικής πρόσληψης που αλλοδαπού που συναντάται στον κεντρικό πυρήνα και της προσδίδουν μια ρατσιστική χροιά. Στον αντίποδα εμφανίζονται τα στοιχεία της θετικής πρόσληψης «*φιλία, αγάπη, συμπόνια, κατανόηση, συμπάθεια, ίσος, δικαίωμα, αντιρατσισμός*» τα οποία σε συνάρτηση με τις αναφορές «*λύπη, στενοχώρια, αμηχανία, περιέργεια, τίποτα*» που δείχνουν την αδυναμία των παιδιών να έχουν σαφή αντίληψη και τοποθέτηση θα μπορούσε να ερμηνευτεί ότι αποτελούν στοιχεία «...μιας δυνητικά αποσταθεροποιητικής ζώνης, πηγή αλλαγής» (Verges, 1996, σ.233), αφού η αναπαράσταση των παιδιών για τον αλλοδαπό βρίσκεται σε φάση διαμόρφωσης και μεταλλαγής, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει η δυναμική αλλαγή που συντελείται στο κοινωνικό πεδίο αλλά και στο χώρο της εκπαίδευσης με αφορμή την είσοδο των αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι η επικρατούσα αντίληψη των παιδιών αυτής της ηλικίας προσδιορίζεται κυρίως από ξενοφοβικά στοιχεία «*ξένος, φόβος*». Εστιάζεται στην διαφορετική εθνική ταυτότητα των αλλοδαπών με βάση τη χώρα προέλευσης, (Αλβανός, Πακιστανός, Τούρκος, Βούλγαρος, άλλη χώρα), με βάση φυλετικά χαρακτηριστικά (μαύρος, γύφτος), με βάση πολιτισμικές διαφορές (άλλη γλώσσα, άλλος πολιτισμός, άλλη θρησκεία). Τα στοιχεία αυτά μπορεί εύκολα να τα αντιληφθεί ένα παιδί από την επαφή που μπορεί να έχει με αλλοδαπούς χωρίς να χρειάζεται να τα επεξεργαστεί αναλυτικότερα αφού από μόνα τους δεν έχουν κάποια ιδιαίτερη φόρτιση.

Στον τομέα όμως της απόδοσης χαρακτηριστικών η επίδραση των ΜΜΕ είναι εμφανής –κυρίως η αρνητική– μέσα από την καθημερινή ειδησεογραφία και τα κοινωνικά προβλήματα που ανακύπτουν σε διάφορες περιοχές από την χωρίς κανόνες συνύπαρξη διαφορετικών εθνικών ομάδων. Η μαζική ραγδαία και ξαφνική είσοδος αλλοδαπών στη χώρα και η εγκατάστασή τους σε περιοχές και κοινότητες που μέχρι πρόσφατα δεν έρχονταν σε επαφή με «ξένους» έφερε πολλές φορές σε δυσκολία τους ντόπιους κατοίκους. Στο πλαίσιο της πραγματικής δυσκολίας τους να καταλάβουν οι μεν τους δε και να κατανοήσουν τα διαφορετικά τους χαρακτηριστικά σε πολλά επίπεδα (πολιτισμικά, θρησκευτικά, κουλτούρας, κλπ) από την μια αλλά και με βάση πιθανές συγκρούσεις εξαιτίας προβλημάτων που δημιουργούνται στο επίπεδο της καθημερινής ζωής και συμβίωσης από την άλλη, η απόδοση αρνητικών χαρακτηριστικών στους «ξένους» γίνεται με ευκολία.

Πολλές φορές οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στους αλλοδαπούς δεν εκφράζονται με έκδηλα αρνητικές αξιολογήσεις ή με όρους κατωτερότητας, αλλά δίνεται έμφαση στη διαφορετικότητα ως προς τον τρόπο ζωής και τις παραδόσεις τους. Οι Pettigrew και Meertens (1995) αναφέρονται σε αυτό με τον όρο λανθάνουσα προκατάληψη (subtle prejudice), ο Mc Conahay (1983) κάνει λόγο για συμβολικό ή

μοντέρνο ρατσισμό (modern or symbolic racism) και οι Dovidio και Gaertner (1986) μιλούν για τον απωθητικό ρατσισμό (aversive racism). Χαρακτηρισμοί όπως «μαύρος, κλέφτης, γύφτος, κακός, φτωχός, άνεργος, βιαστής, βρωμιάρης, άστεγος, κατώτερος, παράνομος, ζητιάνος, άγριος,» που άκριτα αποδίδονται σ' αυτούς φανερώνουν τη δυσκολία διαχείρισης του φαινομένου της εισόδου αλλοδαπών σε μια κοινωνία που δεν είχε προηγούμενη ανάλογη εμπειρία, αλλά ειδικότερα για την εκπαίδευση την έλλειψη υποδομών και προγραμμάτων που να απαντούν στο ζήτημα. Ο φόβος του άγνωστου «ξένου» δημιουργεί και ανάλογα φοβικά συναισθήματα απέναντι του που αγγίζουν τα όρια της ρατσιστικής πρόσληψης, «φόβος, βία, απειλή, έξω, ρατσισμός, μισός, θάνατος, αντιπάθεια, ξενοφοβία, τρόμος, κακία», ή φέρνουν σε σύγχυση τα παιδιά ώστε να μην θέλουν να πάρουν θέση ή να δηλώνουν ότι δεν ενδιαφέρονται για το θέμα «αδιαφορία, παράξενα, αποφυγή, αμηχανία, περιέργεια, τίποτα». Μπορεί αυτά τα συναισθήματα να υποδηλώνουν μια στάση επιφυλακτική απέναντι στους «άγνωστους» αλλοδαπούς, ή τη δυσκολία τους να χειριστούν ένα τόσο σύνθετο θέμα έξω από ένα οργανωμένο πλαίσιο που να ενημερώνει και να πληροφορεί κατάλληλα. Τα συναισθήματα έχουν περιγραφεί ως ενδοατομικά φαινόμενα, τα οποία ενεργοποιούν συμπεριφορές, προκειμένου το άτομο να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις απαιτήσεις του περιβάλλοντος του και να προσαρμοστεί σε αυτό (Levenson, 1999). Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια η μελέτη των συναισθημάτων έχει επικεντρωθεί στις κοινωνικές τους λειτουργίες. Αυτές προκύπτουν από το γεγονός ότι η έκφραση των συναισθημάτων έχει συνέπειες στο πώς οι άλλοι ανταποκρίνονται σε μας αλλά και πώς εμείς σχετιζόμαστε με τους άλλους (Fischer, κ.ά. 2003). Οι Pettigrew και Meertens (1995) χρησιμοποίησαν τα συναισθήματα ως ενδείξεις λανθάνουσας προκατάληψης στις διομαδικές σχέσεις, επειδή η αναφορά σε αυτά είναι λιγότερο φιλτραρισμένη. Επιπλέον, αυτά υπόκεινται σε μικρότερες πιέσεις συμμόρφωσης σε σχέση με τις γνώμες που εκφέρονται για χαρακτηριστικά.

Παρ' όλα αυτά και παρά την αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος να παρακολουθήσει δημιουργικά και άμεσα τις εξελίξεις στη νέα διαμορφούμενη διαπολιτισμική πραγματικότητα, με στόχο την αμοιβαία κατανόηση και προσαρμογή των μαθητών στο πλαίσιο αξιών και αποδοχής του άλλου, από τις αναφορές των παιδιών φαίνεται ότι υπάρχει ανάλογο υγιές υπόβαθρο προς την κατεύθυνση αυτή - «φιλία, αγάπη, συμπόνια, κατανόηση, συμπάθεια, ίσος, δικαίωμα, χαρά, φίλος, άνθρωπος, φιλοξενία αντιρατσισμός»- το οποίο πρέπει να αξιοποιηθεί ανάλογα. Οι θετικές τοποθετήσεις των μαθητών αποτελούν μοχλό για δημιουργικές δραστηριότητες, φανερώνουν διάθεση για εξοικείωση με το νέο, με απώτερο σκοπό την κατανόηση του διαφορετικού και την αποδοχή του.

Ο Pettigrew (1998) βρήκε ότι η φιλία αποτελεί μία από τις αιτίες μείωσης της προκατάληψης, ενώ οι Dovidio, Mann, & Gaertner, (1989) που εξέτασαν διαφορετικούς τύπους επαφής που αναπτύχθηκαν ανάμεσα σε μετανάστες και Ιταλούς νεαρής ηλικίας, βρήκαν, μεταξύ άλλων, ότι όσοι διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με τους μετανάστες εκδήλωσαν και χαμηλότερα επίπεδα έκδηλης προκατάληψης.

Αναφορικά με την ελληνική πραγματικότητα η Δραγώνα (2005) αναλύοντας το εμπειρικό υλικό δύο ερευνών που διεξήχθησαν με διαφορά δέκα χρόνων η μία από την άλλη βρήκε ότι οι Έλληνες έφηβοι είναι σε μεγάλο βαθμό υπέρ μιας μονοπολιτισμικής κοινωνίας και επιλέγουν να μειωθεί ο αριθμός και η αποδοχή των μεταναστών να γίνεται υπό όρους. Επιπλέον, τα ευρήματα και των δύο ερευνών αποκάλυψαν ότι τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει κάποιος «ξένος» για να ζήσει στην Ελλάδα είναι κατά κύριο λόγο η πλήρης αποδοχή του ελληνικού τρόπου ζωής και κατά δεύτερο λόγο να «μιλάει ελληνικά» και να έχει «καλή εκπαίδευση». Με

άλλα λόγια, επισημαίνει η Δραγώνα, ότι αποδεκτός «άλλος» είναι ο αφομοιωμένος «άλλος».

Σε σχέση με τις παραμέτρους του φύλου, της τάξης φοίτησης και της χώρας προέλευσης, από τον έλεγχο χ^2 φαίνεται ότι οι μικρές αποκλίσεις στα στοιχεία που παρουσιάζονται στην τοποθέτηση των παιδιών δεν διαφοροποιούν στην ουσία την αναπαράστασή τους για τους αλλοδαπούς, αλλά εκφράζουν ατομικές, περιφερειακές διαφοροποιήσεις.

Όπως αναμένεται, η Κοινωνική Αναπαράσταση των παιδιών για τους αλλοδαπούς περιλαμβάνει ανάμικτα στοιχεία, αυτά που η μέχρι τώρα επαφή τους και η πληροφόρησή τους επιτρέπουν. Η ραγδαία εισαγωγή όμως μαθητών με διαφορετικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά στην Εκπαίδευση, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, δείχνει ότι τα παιδιά θα έχουν την ευκαιρία να εμπλουτίσουν με νέα στοιχεία την αναπαράστασή τους, η οποία βρίσκεται σε συνεχή διαμόρφωση. Το περιεχόμενο της εργασίας αναπτύσσεται αναλυτικά στο σώμα του κειμένου τμηματοποιημένο σε επιμέρους ενότητες. Κάθε εργασία θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει την Μέθοδο, τα Αποτελέσματα και την Ανάλυση ή Συζήτηση κλπ. Για την καλύτερη οργάνωση της εργασίας συστήνεται να χρησιμοποιήσετε μέχρι τρία επίπεδα ενοτήτων-υποενοτήτων.

Αναφορές

- Abric, J., (1995). Η πειραματική μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Στο Στ. Παπαστάμου, Α. Μαντόγλου (Επιμ.), Κοινωνικές Αναπαραστάσεις. Αθήνα: Οδυσσέας, σσ. 223-239.
- Abric, J., (2001). "A Structural Approach to Social Representations". Στο Kay Deaux, Gina Philogene (Eds.) Representations of the Social. Bridging Theoretical Traditions, Oxford: Blackwell publishers, pp. 42-47.
- Doise, W., (2005). Η εξήγηση στην Κοινωνική Ψυχολογία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα,
- Dovidio, J.F., Mann, J., & Gaertner, S.L., (1989). Resistance to affirmative action: The implications of aversive racism. Στο F. Blanchard and F. Crosby (Επιμ.) Affirmative Action in Perspective, New York: Springer – Verlag.
- Mc Conahay, J.B., (1983). Modern racism and modern discrimination. Personality and Social psychology Bulletin, 9, σ. 551-558.
- Moliner, P., (2001). Une approche chronologique des représentations sociales. Στο P. Moliner (επιμ.), La dynamique des représentations sociales, Grenoble, Press Universitaires de Grenoble.
- Moliner, P., Rateau, P., Cohen-Scali, V., (2002). Les représentations sociales, Pratiques des études de terrain, Presses Universitaires de Rennes.
- Moscovici, S., (2000). "The History and Actuality of Social Representations" Στο G. Duveen, (Ed.) Social Representations: Explorations in Social Psychology Cambridge: Polity Press pp. 120-155.
- Moscovici, S., (2001). "Why a Theory of Social Representations?" Στο Kay Deaux, Gina Philogene (Eds.), Representations of the Social. Bridging Theoretical Traditions. Oxford: Blackwell publishers, pp. 8-36.
- Verges, P., (1996). Προσέγγιση του κεντρικού πυρήνα: ποσοτικές και δομικές ιδιότητες. Στο Ι. Κατερέλος, (Επιμ.), Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Αθήνα: Οδυσσέας, σσ. 231-248.
- Levenson, R., (1999). The Intrapersonal Functions of Emotions. Cognition and Emotion, 13 (5), σ. 481 – 504.

- Fischer, A., Manstead, A., & Zaalberg, R., (2003). Social influences on the emotion process. *European Review of Social Psychology*, 14, σ.171-201
- Pettigrew, T. F., & Meertens R.W. (1995). Subtle and blatant prejudice in western Europe, *European Journal of Social Psychology*, 25, σ. 57 –75.
- Pettigrew, T.F., (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, σ. 65 – 85.
- Δραγώνα, Θ., (2005). Έλληνες έφηβοι και εθνικός εαυτός: Ανάμεσα στην ανατροπή και την εξασφάλιση του οικείου, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, (υπό δημοσίευση).
- Χρυσόχόου, Ξ., (2005). Πολυπολιτισμική πραγματικότητα: οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.